

САЯСИЙ ИЛИМДЕРИ
ПОЛИТИЧЕСКИЕ НАУКИ
POLITICAL SCIENCES

Балтабаев Ж.Р.

**ИНТЕГРАЦИЯЛЫК ПРОЦЕССТЕРДИН СОЦИОМАДАНИЙ
МАСЕЛЕЛЕРИ: КЫРГЫЗСТАНДЫН РОЛУ**

Балтабаев Ж.Р.

**СОЦИОКУЛЬТУРНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНТЕГРАЦИОННЫХ
ПРОЦЕССОВ: РОЛЬ КЫРГЫЗСТАНА**

J.R. Baltabaev

**SOCIOCULTURAL PROBLEMS OF INTEGRATION PROCESSES:
THE ROLE OF KYRGYZSTAN**

УДК: 316.61.351/354 (575.2)

Аталган макалада интеграциялык процесстердин социомаданий маселелери, Кыргызстандын андагы ролу каралат, андан тышкары анда айтылгандай, союздун таралуусу менен илимий-билим берүүчүлүк жана маданий потенциал постсоветтик мейкиндикте аталган тармактардагы байланыштын үзүлгөндүгүнө байланыштуу билим берүү жана илим системасын реформалоо, постсоветтик өлкөлөрдөгү улуттук саясаттын күчөшү жоголгон. Союздун мурунку республикалары оолактоого жана өзүлөрүнүн маданий баалуулуктарын идентификациялоого аракет кылышкан. Экономикалык кризистин жана каражаттар менен ресурстардын жоктугун көңүл борборунан алуу менен алар маданий жана билим берүүчүлүк чөйрөнү өнүктүрүүгө жөндөмдүү болушат. Билим берүү системасын реформалоо батыш билим берүү системасына болгон кайра багытталуусу менен байланышкан. Бирок, саясий жана экономикалык курстагы терендеп кеткен карама-каршылыктар, руханий жашоодогу социалдык көйгөйлөрдүн, терс көрүнүштөрдүн жогорулоосу менен көпчүлүк постсоветтик өлкөлөрдөгү кырдаал союздун мурунку республикаларындагы илим менен билимдин өнүгүү денгээлинин төмөндөөсүнө алып келди.

Негизги сөздөр: интеграциялык процесс, социомаданий кызматташтык, КМШ, постсоветтик мейкиндик, реформа, экономикалык кризис, маданият, жарандык коом, ассимиляция, миграция.

В данной статье рассматриваются социокультурные проблемы интеграционных процессов и роль Кыргызстана в нем, также в ней говорится о том, что с распадом союза научно-образовательный и культурный потенциал на пост-

советском пространстве был утрачен ввиду разрыва связей в указанных областях, реформирования системы образования и науки, усиления национальной политики в постсоветских странах. Бывшие республики союза стремились к обособлению и идентификации своих культурных ценностей. Принимая во внимание экономический кризис и отсутствие средств и ресурсов, они оказались не способны развить культурную и образовательную сферу. Реформирование системы образования было связано с переориентацией на систему западного образования. Однако ситуация в большинстве постсоветских стран, усугубляющаяся противоречиями в политическом и экономическом курсе, возрастанием социальных проблем, негативными явлениями в области духовной жизни, привело к снижению уровня развития науки и образования в бывших республиках союза.

Ключевые слова: интеграционный процесс, социокультурное сотрудничество, СНГ, постсоветское пространство, реформа, экономический кризис, культура, гражданское общество, ассимиляция, миграция.

This article explores the social and cultural problems of integration processes and the role of Kyrgyzstan in him, as it says that with the collapse of the union's scientific-educational and cultural potential in the post-Soviet countries, the former republics of the union strove to delineate and identify their cultural values. Taking into account the economic crisis and the lack of funds and resources, they did not appear to be able to develop the cultural and educational sphere. The reforming of the education system was associated with the transfer to the system of the western education.

However, the situation in most post-Soviet countries, aggravated by contradictions in the political and economic course, increasing social problems, negative phenomena in the field of spiritual life, led to a decrease in the level of development of science and education in the former republics of the Union.

Key words: *integration process, socio-cultural cooperation, CIS, post-Soviet space, reform, economic crisis, culture, civil society, assimilation, migration.*

Постсоветтик мейкиндиктеги социомаданий кызматташтык мамлекеттер аралык карым-катнаштардагы маанилүү орунду ээлейт. Бул КМШнын мейкиндигинде кылымдар бою элдердин ортосундагы бекем социомаданий өз ара карым-катнаштар пайда болгон. Советтик мезгилде өлкөнүн жетекчилиги тарабынан гуманитардык чөйрөнүн өнүгүүсүнө олуттуу көңүл бурулуп, Советтер Союзунун элинин маданиятын толуктап, байыткан формасы боюнча «улуттук», мазмуну боюнча «социалистик» жаны советтик маданият калыптанган. Улуттук-мамлекеттик түзүлүштү түзүү менен партиялык жетекчилик улуттук маданияттардын өнүгүүсүн стимулдаштырган.

Ошол эле мезгилде союзда билим берүүнүн жогорку эффективдүү системасы калыптанып, анын жардамы аркасында калктын билим берүүсүнүн жогорку денгээлине, ошол эле учурда дүйнөдөгү эн алдынкы илимдин өнүгүүсүнө жете алган.

Союздун тарашы менен илимий-билим берүүчүлүк жана маданий потенциал постсоветтик мейкиндикте аталган тармактардагы байланыштын үзүлгөндүгүнө байланыштуу билим берүү жана илим системасын реформалоо, постсоветтик өлкөлөрдөгү улуттук саясаттын күчөшү жоголгон. Союздун мурунку республикалары оолактоого жана өзүлөрүнүн маданий баалуулуктарын идентификациялоого аракет кылышкан. Экономикалык кризисти жана каражаттар менен ресурстардын жоктугун көңүл борборуна алуу менен алар маданий жана билим берүүчүлүк чөйрөнү өнүктүрүүгө жөндөмдүү болушат.

Билим берүү системасын реформалоо батыш билим берүү системасына болгон кайра багытталуу менен байланышкан. Бирок, саясий жана экономикалык курстагы терең кеткен карама-каршылыктар, руханий жашоодогу социалдык көйгөйлөрдүн, терс көрүнүштөрдүн жогорулоосу менен көпчүлүк постсоветтик өлкөлөрдөгү кырдаал союздун мурунку республикаларындагы илим менен билимдин өнүгүү денгээлинин төмөндөөсүнө алып келди. Аталган маселени чечүү үзүлгөн байланыштарды калыбына келтирүү болбосо да, маданият, илим жана билим берүү тармагындагы интеграцияны талап кылат. Маданият, илим жана билим берүү тармагындагы байланыштар

Шериктештик өлкөлөрүнүн бардык элдеринин кызыкчылыктарына жооп берет, алар достук, жакын коншулук жана эки тарапка тен ыйгайлуу кызматташтык мамилелеринин андан аркы өнүгүүсүн шарттайт.

Постсоветтик мейкиндиктеги интеграцияны тереңдеп түшүнүү үчүн анын социомаданий алкагы олуттуу мааниге ээ. Кылымдар аралыгында постсоветтик мейкиндикте ассимиляциялык, миграциялык процесстер байкалып, маданияттар менен элдердин жакындашуусу болгон. Союздун тарашы менен постсоветтик мейкиндиктеги элдердин маданиятындагы этноулуттук башталыштын жарк этүүсү болуп өткөн, бул улутчулдуктун, маданият менен билим берүүнүн төмөндөөсүнө алып келген. Изилдөөчүлөр белгилегендей, «узак мезгилдер бою орус илими менен маданияты украиндыктар, бело-рустар, Россия империясы менен СССРди байырлашкан улуттар үчүн да кызмат кылып, дүйнөлүк соц-малдык тажрыйба жана жаны илимий-техникалык жетикендиктерди өздөштүрүүнүн реалдуу узатуучусу болуп эсептелген. Тарых ачык көрсөтүп тургандай – маданий башталыштардын синтези ар бир элдин маданий дараметин көп жолу күчөтүүгө жөндөмдүү» [3]. Бирок, аталган идеяны постсоветтик мейкиндикте жашашкан бардык эле элдер бөлүшө беришпейт. Интеграциялык процесстердин салттарынын, өнүккөн жарандык коомдун, демократиялык түзүлүштүн ар тараптуу тажрыйбасынын жоктугу КМШ мамлекеттеринин ортосундагы бирдиктүү иш-аракеттерге бийликтин саясий дымагынан жана бизнестин экономикалык кызыкчылыктарынан болгон түздөн-түз көз карандылыкты койгон.

КМШ өлкөлөрүнүн экономикалык жана социалдык-саясий реформалануу зарылчылыгы илимий-техникалык дараметтин өнүгүүсүн талап кылган, ал ар бир башка өлкөдө обочолонуп өнүгө алган эмес. Ушуга байланыштуу, актуалдуу маселелерден болуп советтик мезгилде орнотулган илимий-техникалык жана маданий байланыштардын реинтеграциясы болгон. Постиндустриалдык коомдун калыптануу этабында ар бир адамдын, өзгөчө чыгармачылык интеллигенциянын, билим берүүнүн жана илимдин өкүлдөрүнүн ролу жогорулайт. Билимдер, интеллект жана адеп-ахлактуулук туруктуу өнүгүүнүн башкы ресурстары болуп калды. Дүйнөнүн жалпы бүтүн картинасын, адамдын башка адамдардын, коомдун, табияттын алдындагы адеп-ахлактык жоопкерчилигинин жалпы башаттарын чагылдырууга милдеттендирилген жаны билим берүүнүн концепцияларын маданият менен илимдин каражаттарын түзүү максатында окумуштуулардын иш-аракеттерин бириктирүүсүнүн

зарыл муктаждыгы пайда болот. Кыргызстандын Президенттери бир нече жолу жарыялагандай маданият, илим жана билим берүү тармагындагы региондун мамлекеттеринин кызматташтыгы кыргызстандык тышкы саясаттын маанилүү приоритети болуп калат. Шериктештик өлкөлөрүнүн ортосунда андан аркы биригүү үчүн базалык пайдубал болуп эсептелген тыгыз маданий байланыштар калыптанган.

Мурунку Советтер Союзунун мейкиндигинде жеке гуманитардык, билим берүүчүлүк, андан да кеңири – руханий мейкиндикти түзүү туурасындагы маселелерине, күн тартибине дайыма Президенттердин, өкмөт башчыларынын, КМШ министрликтеринин акыркы он төрт жыл аралыгындагы көп сандаган жолугушуулары кирген, бирок гуманитардык кызматташтык эн артта калган багыттан болуп эсептелген. Алсак, Шерикетеш көз карандысыз мамлекеттердин маданий мейкиндигин калыптандырууга 1995-жылдын 26-майындагы Келишимге ылайык түзүлгөн КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин маданий кызматташтык боюнча Кенеш көмөк көрсөтөт. КМШнын мамлекеттери менен элдеринин орто-сундагы достук байланышты бекемдөөдө физикалык маданият жана спорт тармагындагы кызматташтык чон ролду ойнойт.

2005-жылдан тарта КМШнын гуманитардык тармагындагы кызматташтык интенсификацияланган. 2005-жылы Москвада өткөн Шериктештик мамлекет башчыларынын формалдуу эмес саммитинде – КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин гуманитардык кызматташтык туурасындагы Декларациясы кабыл алынган. 2005-жылдын августунда аталган Декларациянын өнүгүүсүнө Казаньдагы саммитте КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин гуманитардык кызматташтыгы туурасындагы Келишимге кол коюлган. Аталган документтерди кабыл алуу маданият, илим, билим берүү, маалымат жана массалык коммуникация, спорт тармагындагы байланыштардын ар тараптуу өнүгүүсүнүн жаны импульсу болуп калган [1].

Аталган келишимдерди практикалык жүзөгө ашыруу болуп 2006-жылы Душанбе шаарындагы өкмөт башчыларынын Кенешинин отурумундагы гуманитардык кызматташтыктын мамлекеттер аралык фондун түзүү туурасындагы Келишимге кол коюу саналат [2].

Гуманитардык кызматташтык туурасындагы Келишимди жүзөгө ашыруу КМШнын жылын өткөрүү менен байланышып, иш-чаралардын бир бөлүгүн гуманитардык мүнөздөгү акциялар түзөт. Алардын ичинен эн көрүнүктүүсү болуп КМШнын катышуучу

мамлекеттеринин чыгармачылык жана илимий интеллигенциянын форумдары эсептелет. 2006-жылдын апрелинде өткөн КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин чыгармачылык жана илимий-интеллигенциянын биринчи форумунун негизги максаты болуп өлкөлөрдүн гуманитардык кызматташтыгын кенейтүү боюнча сунуштамаларды иштеп чыгуу саналат. КМШ жаны шарттарда цивилизациялык базардын калыптануу жана Тилектештик мамлекеттердин социалдык-экономикалык өнүгүү кызыкчылыгында гуманитардык кызмат көрсөтүүлөрдү айландыруу жолу менен болгон. Аны өткөрүү Москвадагы (2005-жыл, май) жана Казаньдагы (2005-жыл, август) КМШнын саммиттеринде кол коюлган гуманитардык кызматташтык туурасындагы Декларация менен Келишимдин руху менен тамгасына ылайык келмек. Интеллигенциянын мамлекет аралык форумуна өзүнүн колдоосун КМШнын өкмөт башчыларынын Кенеш билдирген. Китеп чыгаруу жана таратуу тармагындагы интеграцияны тереңдетүү зарылчылыгы маселеси 2007-жылдын ноябрында Астанада өткөн Форумдун талкуусу жана экинчи отурумунун темасы болуп калды [5].

Маанилүү багыттан болуп маалыматтык мейкиндикти калыптандыруу эсептелет. 2003-2004-жылдары КМШнын өкмөт башчыларынын Кенешинин денгээлинде документтерге кол коюлган. Алардын ичинде – Шериктештиктин чек арасында журналистердин кесипкөйлүк кызыкчылыктарын коргоого, алардын иштери үчүн кыйла жагымдуу шарттарды камсыз кылуу үчүн милдеттендирилген документти айтсак болот.

Башкы милдет катары Маалыматтык Кенеш КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин маалыматтык агенттиктеринин өнөктөштүгүн бекемдөөдөн көрөт. Маалыматтык Кенеш демилге менен чыгып, КМШ-АНИА улуттук маалыматтык агенттик Ассоциациясын калыптандырган, ал Шериктеш өлкөлөрдүн жашоосу туурасындагы маалыматтын тансыктыгын алдын алууга шарт түзөт.

КМШнын алкагындагы гуманитардык кызматташтыктын кыйла актуалдуу чөйрөсү болуп билим берүүчүлүк чөйрө эсептелет. Билим берүүнү модернизациялоо мамлекеттердин атаандаштыгында аныктоочу XXI кылымдагы маалыматтык-технологиялык коомдо зарыл болуп, улуттун билиминин денгээли, анын алдынкы технологияларды өнүктүрүүгө болгон жөндөмдүүлүгү байкалат.

Борбордук тенденциялар саясий жана экономикалык чөйрөлөрдү эле эмес, социомаданий бирдиктүү иш-аракеттердин механизмдерин да камтыган,

бирок көз карандысыз мамлекеттердин өнүгүү логикасы башка тандоону – Шериктеш өлкөлөрдүн өнөктөштүк жөндөмдүүлүгүн жогорулатуунун кепилдиги катары жеке билим берүүчүлүк мейкиндикти сактоону талап кылат [3].

Жеке билим берүүчүлүк мейкиндикти калыптандыруу боюнча конкреттүү практикалык ишмердүүлүктүн бирден-бир багыттары катары өкмөт башчыларынын Кенешинин денгээлинде КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин окуу жайларына, илимий борборлоруна базалык уюм макамын берүү туурасындагы чечимин кабыл алуу эсептелген.

Жалпы билим берүүчүлүк мейкиндикти аныктоонун бирден-бир аракетин В.Шукшунов көргөн: «Жалпы билим берүүчүлүк мейкиндик деп КМШнын руханий-географиялык мейкиндиги же билим берүүчүлүк мекемелердин жана билим берүүнүн башкаруунун улуттук органдарынын келишилген ишмердүүлүгү жүзөгө ашырылган анын бир бөлүгүн түшүнөбүз; окуу курстары, программалары, билим берүү туурасындагы документтер, окумуштуу даражалар жана наамдар таанылат; жалпы билим берүүчүлүк мейкиндике, мамлекеттик билим берүүчүлүк мекемелерге кирген КМШнын бардык жарандарынын бирдей шарттардагы эркин кирүүсү камсыздалат; окуучулардын, студенттердин, аспиранттардын, окутуучулардын, окумуштуулардын академиялык жана кесипкөйлүк мобилдүүлүгү камсыз болот».

КМШнын билим берүүчүлүк мейкиндиги – бул улуттук билим берүүчүлүк системаларды бекемдөө жана терендетүү, көп улуттуу маданий чөйрөнүн тез өзгөрүп туруучу дүйнөнүн шартында жаштарды жашоо-турмушка даярдоого багытталган алардын маданий эки тараптуу алмашуусу жана өнүгүүсү үчүн шарттарды камсыз кылуу. Жаны билим берүүчүлүк мейкиндик өсүп келе жаткан муундардын улуттук-маданий шайкештигинин негизинде, бирок ошол эле мезгилде өнүгүүнүн жалпы дүйнөлүк тенденцияларын жана жалпы адамзаттык идеалдарын эске алуу менен калыптанат. Жалпы билим берүүчүлүк мейкиндиктин калыптануусу 1997-жылы КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин өкмөттөрү менен кол коюлган КМШнын жеке билим берүүчүлүк мейкиндигин калыптандыруу Концепциясынан башталган. Жеке билим берүүчүлүк мейкиндик дүйнөлүк коомчулуктун глобалдык экономикалык системасындагы КМШ мамлекеттеринин улуттук экономикалык системасы-

нын интеграциясынын бирден-бир аныктоочу факторлорунан болуп эсептелет. Концепцияны жүзөгө ашыруунун куралы болуп жогоруда көрсөтүлгөн Келишимдин алкагында түзүлгөн КМШнын катышуучу-мамлекеттеринин билим берүү тармагындагы кызматташтык боюнча Кенеш эсептелген. Анын демилгеси боюнча Шериктештиктин өкмөт башчыларынын Кенеш тарабынан даярдалып (29.11.2001-ж.) жогоруда аталган Концепцияны аткаруу боюнча мамлекет аралык программа бекитилген.

2008-жылдын 10-октябрында Бишкек шаарында өткөн КМШнын мамлекет башчыларынын Кенешинин отурумунда 2010-жылды КМШнын илим жана инновациялар жылы деп жарыялоо туурасындагы чечим кабыл алынган, бирок аталган чөйрөдөгү кызматташтыкты жандандыруунун бардык аракеттерине карабастан иштин жүзөгө ашырылуусу ойдогудай болгон жок. Ошондой болсо дагы белгилей кетүүчү нерсе, КМШ өлкөлөрүнүн гуманитардык байланыштарынын өнүгүү чөйрөсүндө негизги милдет катары жалпы маданий, билим берүүчүлүк, маалыматтык мейкиндикти калыптандыруу жана андан ары өнүктүрүү кала берет, анткени ал кызматташтыктын башка чөйрөлөрүндөгү интеграциялык процесстерди стимулдаштыруунун маанилүү шарты болуп эсептелет.

Билим берүүчүлүк мейкиндиктеги Кыргызстандын позициясына токтоло кетсек, анда бул мамлекет Болондук процеске кирүү, постсоветтик мейкиндиктеги интеграциялык долбоорлордун эки тараптуу жана көп тараптуу байланыштардын механизми, ШОСтун алкагындагы билим берүүчүлүк интеграциянын багыты катары өнүгүүсүн карманат. Бирок, КРнын мыйзамдуулугуна ылайык студенттер менен окутуучулардын ыкчамдуулугу дайыма эле жүзөгө аша бербейт.

Калыбы, аталган процесс эффективдүү болмок, бирок Кыргызстан билим берүүнүн европалык системасына кирүүсүнүн салыштырмалуу анча чон эмес дараметине жана тажрыйбасына ээ эмес, анын натыйжасында билим берүү чөйрөсүндөгү жүргүзүлгөн реформалардын натыйжасында билим берүүнүн сапаты кыйла начарлап кетти. Билим берүүнүн советтик системасынан толук түрдө баш тартуу менен европалык системага сапаттуу кирүү мүмкүнчүлүгү болгон эмес.

Кыргызстан өзүнүн көп улуттуулугу менен уникалдуу жана күчтүү, ал узак тарыхый процесстердин натыйжасы болуп калды. Бул жерде руханий биригүү-

гө негизделген уникалдуу көп маданияттуу мейкиндик калыптанган. «Өз алдынча пайда болгон маданий агымдарды таануу алардын бири-бирин толуктап туруусун четке какпайт, ассимиляцияны билдирбейт - дейт Президент. Аталган идеялардын өзү, В.Соловьев менен евразиялыктардын тарыхый доктринасынын мурунку курамдык бөлүгү азыр биздин көзүбүздө жүзөгө ашырылууда.

Демек, евразиялыктардын кээ бир өзгөчөлүктөрү интеграциянын катышуучулары тарабынан кандайдыр бир басымсыз жана мажбурлоосуз жалпылыктардын кызыкчылыктарынын ыктыярдуу чечимдеринин негизинде көз карандысыз субъекттери болуп калат. Кысым көрсөтүү менен күч колдонуудан баш тартуунун принцибин өзгөчө бөлүп көрсөтсөк болот, ал көз

карандысыздыкка ээ болгон Кыргызстандын саясий тажрыйбасында активдүү түрдө жүзөгө ашырылат.

Адабияттар:

1. Аналитическая справка. Гуманитарное сотрудничество государств-участников Содружества Независимых Государств и перспективы его развития// <http://vwww.cis.by>.
2. Межгосударственный фонд гуманитарного сотрудничества//<http://www.mfgs-sng.org/activity/basic>
3. Модели региональной интеграции: прошлое и настоящее. Под ред. А. Манькина. - М., 2010 - С.591.
4. Наука и инновации - приоритетные направления деятельности СНГ//<http://rosmu.ru/activity/opinions/110.html>
5. Рушайло В. Гуманитарное сотрудничество - основа укрепления СНГ.// <http://vwww.kreml.org/opinions/115533926>